

УДК 343.123.3/4:321.64(477)

А.А. Попов

0000-0003-1285-9296

С.С. Пікалюк

0000-0001-7035-9527

Вишковська В.І.

0009-0000-9618-3961

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЩОДО СТАТТІ 436-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В статті розглянуті проблемні питання кваліфікації об'єктивної і суб'єктивної сторін кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-1 Кримінального кодексу України (виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів). Розглянувши історичні підстави для даної новели, автори переходять до аналізу диспозиції статті 436-1 Кримінального кодексу України використовуючи доктринальне та судове тлумачення термінів «пропаганда», «пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», «символіка», «виготовлення», «виготовлення та/або поширення».

Автори вважають, що застосована в даній статті конструкція об'єктивної сторони правопорушення викликана надмірною законодавчою економією і спричиняє суттєве збільшення навантаження на суд. В той же час, судова практика, включно з практикою Верховного Суду, є неоднозначною і суперечливою, що залишає проблеми правового характеру невирішеними. На думку авторів, обмін досвідом з країнами, які мають подібне законодавство: Німеччина, Польща, країни Балтії, які могли б надати допомогу у вирішенні проблемних питань та вдосконаленні правозастосовної практики. Наведені в статті приклади відповідних норм іноземного законодавства свідчать про інший підхід в юридичній техніці із зміщенням складних моментів в кваліфікації від судового тлумачення до визначень в законі.

Автори переконані, щодо зміни редакції ст.436-1 Кримінального кодексу України забезпечення єдності судової практики є завданням Верховного Суду. Через перегляд рішень нижчих інстанцій та формування правових позицій Верховний Суд може сприяти усуненню розбіжностей у застосуванні даної статті.

Ключові слова: *тоталітарний режим, державний терор, комунізм, нацизм, заборонені матеріали, декомунізаційні закони, пропаганда, символіка, творчий/історичний контекст.*

DOI 10.34079/2518-1319 -2026-16-31-312-323

Постановка проблеми. Збройна агресія рф проти України, яка розпочалася у 2014 році та перейшла у повномасштабну фазу у 2022 році, актуалізувала питання боротьби з тоталітарними ідеологіями. російська пропаганда активно використовує радянську символіку (прапор Перемоги, георгіївська стрічка) та інтерпретацію досвіду «боротьби з нацизмом», водночас проявляючи ознаки власного тоталітарного режиму. Це підкреслило необхідність жорсткого правового реагування на будь-які спроби відродження тоталітарних ідей і одночасно бездоганної юридичної роботи, зокрема щодо коректного застосування ст.436-1 Кримінального кодексу України (КК України)

(Кримінальний кодекс України, 2001).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і деякі практичні аспекти кримінально-правової боротьби з тоталітаризмом досліджували як українські правознавці, так і зарубіжні. Серед них такі науковці як: Г. Арендт, О.Коваль, О. Мармура, В. Мусіяка, М. Приходько, Г. Радбрух, О. Харитонova, А. Шайо та ін.

Проте далеко не завжди правознавці аналізували взаємозв'язок об'єктивної та суб'єктивної сторін кримінального правопорушення в цій сфері, а також замислювались над тим, як співвідносяться заборона певних дій і захист демократичного ладу.

Мета дослідження. Проаналізувати зміст основних термінів, використаних в ст.436-1 КК України, охарактеризувати взаємозв'язок об'єктивної та суб'єктивної сторін кримінального правопорушення у цій сфері і порівняти кримінально-правове регулювання боротьби з тоталітаризмом в українському та зарубіжному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Нацизм і комунізм, з їхньою тотальною зневагою до людського життя, прав і свобод, посідають особливе місце в трагічній пам'яті людства. Для України, яка стала жертвою обох цих режимів, переживши Голодомори, політичні репресії та окупацію, подолання спадщини тоталітаризму є не лише питанням історичної справедливості, а й наріжним каменем у розбудові демократичної, правової та суверенної держави.

З відновленням незалежності Україна взяла курс на засудження злочинної сутності тоталітарних ідеологій. Кульмінацією цього процесу стало прийняття у 2015 році низки законів, відомих як «декомунізаційні». Одним із ключових елементів цього законодавчого пакета стало запровадження кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, закріпленої у статті 436-1 Кримінального кодексу України (Кримінальний кодекс України, 2001).

Після подій 2013-2014 років виникла політична необхідність юридичного засудження тоталітарних ідеологій. 9 квітня 2015 року Верховна Рада України прийняла пакет із чотирьох «декомунізаційних законів». Ключовим став Закон № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Закон визначив ці режими злочинними та заборонив їхню пропаганду і символіку. Він встановив, що «комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, з численними людськими жертвами, порушеннями прав людини, знищенням незалежності України» згідно ч.1, ст. 2 (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Аналогічні положення стосуються й націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму.

Саме цим законом було внесено зміни до Кримінального кодексу та вперше додано статтю 436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Кримінальним правопорушенням було визнано: «Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» згідно ч.1 ст.436-1 (Кримінальний кодекс України, 2001).

На наш погляд, незважаючи на важливість вказаної норми, законодавець проявив недбалість при формулюванні тексту ст.436-1 КК України. Якщо у назві термін «пропаганда» згадується, то у диспозиції як першої частини, так і частини другої цієї статті цей термін просто відсутній.

О. З. Мармура, роз'яснюючи Правила формулювання диспозицій у КК України, зазначає: «Самі ж ознаки у диспозиції мають називатися у певному порядку, хоча, як засвідчує аналіз тексту КК України, на сьогодні вони розміщені хаотично. Застосування такого прийому в парі з індексацією кожної з ознак сприятиме досягненню високого рівня систематики у законодавстві про кримінальну відповідальність, надаватиме тексту особливої оглядовості та полегшуватиме користування ним» (Мармура, 2019, с.156).

В диспозиції ч.1 ст.436 стосовно символіки говориться про альтернативні дії, які можуть скласти об'єктивну сторону діяння: «Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, ...» і далі йдеться відсилання до Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

В останньому «пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів - публічне заперечення, зокрема через медіа, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування борців за незалежність України у ХХ столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», згідно пп. 2 ч.1 ст.1 (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Звернемо увагу саме на останню частину поняття «пропаганда»: «виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів».

Термін «виготовлення» нерозривно пов'язаний з терміном «поширення» (та/або). Даний подвійний сполучник створює чітку юридичну формулу. Це означає, що склад злочину присутній у будь-якому з трьох сценаріїв:

1. Тільки виготовлення (без поширення).
2. Тільки поширення (без виготовлення).
3. І виготовлення, і поширення одночасно.

На жаль, така юридична конструкція ускладнює кваліфікацію і приводить до дуже

серйозних наслідків, оскільки в Законі «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів...» містяться винятки, коли виготовлення відповідної символіки не вважається пропагандою. Наприклад, в процесі наукової діяльності, під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій за ч.3 ст.4 (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Під час історичних реконструкцій може йти про постановку битви Другої світової війни, де учасники використовують тогочасну форму, прапори та знаки розрізнення для достовірності відтворення події.

В такому разі, очевидно, потрібно з'ясувати мету виготовлення символіки, що часто досить непросто із-за такої законодавчої економії і веде до суттєвого збільшення навантаження на суд.

При вчиненні пропаганди, як зазначалось, мета полягає у виправданні або запереченні злочинного характеру комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів. Саме наявність такої мети відрізняє злочинну пропаганду, наприклад, від історичного аналізу чи обговорення, які не мають на меті виправдання чи прославлення. Якщо особа використовує символіку без мети пропаганди (наприклад, для реставрації старої кінострічки), це не є злочином. Пленум Верховного Суду України не надавав окремих роз'яснень щодо статті 436-1 КК України, проте у своїх постановках щодо інших злочинів, пов'язаних з публічними діями (наприклад, щодо статті 161 КК України), він наголошував на необхідності ретельного доведення умислу та мотиву (Кримінальний кодекс України, 2001).

«Однією з форм суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 161 КК України, - зазначав Пленум, - є непряме обмеження прав громадян за ознакою політичних переконань. У разі інкримінування особі вчинення вказаного кримінального правопорушення в цій формі судам слід визначати, які саме політичні переконання мали потерпіла та обвинувачена особи. Про наявність різних політичних переконань у потерпілого й обвинуваченого може свідчити встановлення політичного протистояння між обвинуваченою і потерпілою особами. Про таке політичне протистояння може свідчити, зокрема, дослідження програм політичних партій, до яких належали потерпіла та обвинувачена особи, з якого випливає розбіжність у цілях діяльності цих політичних партій, а також у способах їх реалізації, і характер питань, щодо яких мало місце різне голосування потерпілого та обвинуваченого на сесіях міської ради» (Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022, с.21).

«Вироком Черкаського районного суду Черкаської області від 30 січня 2023 року громадянина засуджено за частиною 1 статті 436-1 Кримінального кодексу України за поширення символіки комуністичного тоталітарного режиму до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки без конфіскації майна і на підставі статті 75 КК звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 2 роки.

Суд визнав доведеним, що з 27 січня по 8 лютого 2021 року засуджений, маючи на меті доведення до широкого кола осіб комуністичної ідеології, усвідомлюючи, що соціальна мережа Facebook знаходиться у відкритому доступі, на власній сторінці шляхом репосту поширив графічні зображення, які містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

Звертаючись до касаційної інстанції засуджений вважав, що в його діях відсутній склад інкримінованого злочину, адже стороною обвинувачення не доведено наявності в його діях пропаганди, що утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення

за статтею 436-1 КК, або умислу здійснити таку пропаганду.

Верховний суд, оцінюючи твердження сторони захисту щодо відсутності в діях засудженого складу інкримінованого йому злочину, дійшов висновку, що стаття 436-1 кримінального закону є чіткою, зрозумілою, а незгода сторони захисту із криміналізацією відповідних дій державою не є підставою для уникнення від кримінальної відповідальності» (Верховний Суд визнав законним покарання за репости зображень серпа та молота, 2025).

На думку Верховного Суду, «об'єктивна сторона цього злочину може бути вчинена у одній з таких форм: 1) виготовлення, 2) поширення, 3) публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, 4) публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України». Верховний Суд визнав

Суд вважає, що «діяння з виготовлення, поширення і публічного використання вочевидь є тісно пов'язаними із явищем пропаганди, оскільки зміст пропаганди й полягає у поширенні інформації, ідей, поглядів чи фактів для привернення до них уваги, впливу на громадську думку, демонстрації певних поглядів та ідей».

Тому суд вважає, що «всі форми злочину, передбаченого ст. 436-1 КК (виготовлення, поширення, публічне використання, публічне виконання) самі по собі є проявом пропаганди. Тож сам факт доведення умисного вчинення особою вищевказаних дій є достатнім для констатації наявності у її діях як ознак об'єктивної сторони, так і ознак суб'єктивної сторони цього злочину» (Верховний Суд визнав законним покарання за репости зображень серпа та молота, 2025).

Попри очевидне неспівпадіння змісту словосполучень «тісно пов'язані із явищем пропаганди» і «прояв пропаганди», звернімося до іншого джерела. В Законі України «Про медіа» у статті 36 «Обмеження щодо змісту інформації», зазначено, що на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати: «10) інформацію, що заперечує або виправдовує злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму... 11) інформацію, що містить символіку комуністичного або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму» (Закон України Про медіа, 2022).

Іншими словами, в цьому Законі йдеться для ЗМІ про заборону не символіки, а поширення інформації про символіку.

Відсутність прямого умислу (наприклад, якщо особа не усвідомлює, що певна символіка є забороненою, або використовує її у контексті, що не має на меті пропаганду) виключає кримінальну відповідальність за ст. 436-1 КК України (Кримінальний кодекс України, 2001).

Таким чином, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 436-1 КК України, характеризується ставленням винної особи до вчинюваного діяння. Форма вини - прямий умисел - це означає, що особа:

- усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тобто розуміє, що виготовляє, поширює, публічно використовує заборонену символіку або пропагує тоталітарні режими;
- передбачає його суспільно небезпечні наслідки, іншими словами, усвідомлює, що її дії сприяють прославленню, виправданню або відродженню тоталітарних ідей, що є небезпечним для суспільства;

- бажає настання цих наслідків, оскільки прямо прагне до того, щоб заборонена символіка була поширена, публічно продемонстрована, або щоб ідеї тоталітаризму були сприйняті іншими.

Хоча мотив та мета не є обов'язковими ознаками складу злочину, їх встановлення має важливе значення для доказування наявності прямого умислу та відмежування злочинних діянь від незлочинних. Так, мотив може бути різним - від ідеологічних переконань (наприклад, прихильність до комуністичних або нацистських ідей), до бажання епатувати, провокувати, чи навіть отримати матеріальну вигоду від продажу забороненої символіки.

Незважаючи на чіткість формулювань у Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (Закон про декомунізацію) та статті 436-1 КК України, на практиці виникають певні складнощі у кваліфікації діянь. Одна з них полягає в труднощі у розмежуванні «символіки» від «творчого/історичного контексту».

Як вже зазначалось, заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму:

- 1) на документах державних органів та органів місцевого самоврядування (місцевих органів державної влади і управління), прийнятих чи виданих до 1991 року;
- 2) на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року;
- 3) в експозиціях музеїв, тематичних виставках, Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації;
- 4) у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом;
- 5) у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб;
- 6) на оригіналах бойових знамен;
- 7) на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними;
- 8) на надгробних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань, на території кладовищ;
- 9) під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій;
- 10) у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях;
- 11) як об'єктів антикварної торгівлі, згідно ч.3 ст.4 (Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015).

Проблемність полягає у доведенні відсутності мети пропаганди. Наприклад, показ документального фільму про Другу світову війну, де присутня нацистська символіка, очевидно, не є злочином. Однак, якщо така символіка використовується у сучасному «творі мистецтва» таким чином, що це фактично прославляє чи виправдовує тоталітарний режим, то це вже може підпадати під дію статті 436-1 КК України.

О. І. Харитонova зазначає, що «розмежування між дозволеним історичним чи мистецьким контекстом та злочинною пропагандою часто є дуже тонкою межею і вимагає глибокого аналізу умислу» (Харитонova, 2023, с. 145).

Судам необхідно ретельно досліджувати контекст, форму та зміст використання символіки, щоб встановити, чи було воно спрямоване на прославлення, виправдання чи

підтримку тоталітарних режимів.

Непростим питанням є доказування умислу та мети. Стаття 436-1 КК України передбачає виключно прямий умисел (як було зазначено вище). Для доведення цього умислу необхідно встановити, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій (виготовлення, поширення символіки, пропаганди) та бажала їх настання. При цьому, у випадку пропаганди, обов'язковою ознакою є мета прославлення, виправдання або підтримки тоталітарних режимів.

Слідство та суд мають спиратися не лише на об'єктивні дії, а й на сукупність непрямих доказів: свідчення свідків, експертні висновки (наприклад, лінгвістична експертиза змісту висловлювань, культурологічна експертиза символіки), характер розміщених матеріалів, неодноразовість діянь, належність особи до відповідних груп тощо.

Якщо особа дійсно не усвідомлювала, що певна символіка є забороненою (наприклад, через незнання її історичного значення), це може вплинути на наявність умислу. Однак, як правило, щодо широко відомих символів нацизму чи комунізму, таке незнання є малоімовірним.

Аналіз судової практики застосування статті 436-1 КК України показує, що, хоча ця норма є дієвою, існують певні виклики, які потребують вдосконалення.

За даними громадської організації «Платформа прав людини», з 16 березня 2022 року по 30 вересня 2022 року суди винесли 99 вироків за ст. 436-1 КК України. На додаток, у відкритому судовому реєстрі за період з 01 жовтня 2022 по 21 вересня 2023 року було зафіксовано ще 176 вироків за цією ж статтею (Платформа прав людини).

Типові випадки притягнення до відповідальності включають:

публічна демонстрація символіки – це носіння одягу з радянською або нацистською символікою у громадських місцях, під час масових заходів;

розміщення символіки в Інтернеті, шляхом публікації фотографій, відео або текстів з пропагандою тоталітарних режимів у соціальних мережах, на форумах;

виготовлення та реалізація сувенірної продукції із забороненою символікою.

Суди, як правило, ретельно досліджують мотив та мету діянь. Наприклад, якщо особа носила символіку випадково, без усвідомлення її значення, або не мала на меті пропаганди, це може бути враховано. Проте, у переважній більшості випадків, встановлюється прямий умисел на поширення або пропаганду. Тобто, проблеми правового характеру залишаються.

Обмін досвідом з країнами, які мають подібне законодавство, наприклад, Німеччина, Польща, країни Балтії, могли б допомогти у вирішенні проблемних питань та вдосконаленні правозастосовної практики.

Наприклад, у § 86 Кримінального кодексу ФРН «Агітаційні матеріали» говориться: «(1) Той, хто розповсюджує, робить публічно доступним, виробляє, зберігає на складі, імпортує або експортує пропагандистські матеріали

1. партії, визнаної неконституційною Федеральним конституційним судом, або партії чи об'єднання, яке було беззаперечно визнано організацією, що замінює таку партію,

2. об'єднання, яке було беззаперечно заборонено через те, що воно суперечить конституційному ладу чи принципу міжнародного порозуміння, або яке було беззаперечно визначено як організацію, що замінює таке заборонене об'єднання,

3. уряду, асоціації чи установи поза територіальною сферою дії цього Закону, яка діє в інтересах однієї зі сторін або асоціацій, зазначених у пунктах 1 та 2, або

4. який за своїм змістом має на меті продовжити діяльність колишньої націонал-соціалістичної організації, карається позбавленням волі на строк до трьох років або

штрафом» (Section 86/86a). Як ми бачимо, йдеться про поширення відповідних матеріалів, а про виготовлення - не сказано нічого.

Польща в Кримінальному кодексі (Kodeks karny, Art. 256) криміналізує пропаганду фашистського, комуністичного або іншого тоталітарного державного ладу та поширення символіки, що належить до таких систем. Тут сказано: «Ст.256 «Пропаганда нацизму, комунізму, фашизму чи будь-якої іншої тоталітарної системи» (Kodeks karny Dziennik Ustaw. Dz.U., 2025):

§1.Хто публічно пропагує нацистський, комуністичний, фашистський чи інший тоталітарний державний устрій або розпалює ненависть на основі національних, етнічних, расових чи релігійних відмінностей або через відсутність будь-якої релігійної конфесії, карається позбавленням волі на строк до 3 років.

§1a.Таке ж покарання застосовується до тих, хто публічно пропагує нацистську, комуністичну, фашистську ідеологію або ідеологію, що закликає до застосування насильства з метою впливу на політичне чи суспільне життя.

§2.Покарання, зазначене в § , накладається на будь-кого, хто з метою розповсюдження виробляє, записує або імпортує, набуває, продає, пропонує, зберігає, володіє, представляє, перевозить або надсилає друкований документ, запис або інший матеріал, що містить вміст, зазначений у §1 або 1a, або є носієм нацистської, комуністичної, фашистської чи іншої тоталітарної символіки, яка використовується у спосіб, що служить для поширювання пропаганди, зазначеної у §1 або 1a» (Kodeks karny Dziennik Ustaw. Dz.U., 2025).

Як видно з дослідження, що виготовлення заборонених «матеріалів» (більш вдалий вираз, оскільки в КК України сказано лише про «символіку») карається, якщо воно здійснено «з метою розповсюдження».

Закон С від 2012 року про Кримінальний кодекс Угорщини §335 «Використання символу тиранії» зазначає: «Той, хто а) розповсюджує, б) використовує публічно або с) демонструє свастику, значок СС, хрест зі стрілами, серп і молот, п'ятикутну червону зірку або символ, що їх зображує, таким чином, що це може порушити громадський спокій, особливо порушуючи людську гідність або право на панахиду жертв тиранічних режимів, карається позбавленням волі за проступок, якщо не скоєно більш тяжкого злочину» (BüntetőTörvénykönyvről évi C. Törvénya, 2012).

Очевидно, що тут взагалі про «виготовлення» названих предметів навіть не йдеться.

Хоча Пленум Верховного Суду не видавав окремої постанови, що стосується ст. 436-1 КК України, наявність таких роз'яснень була б вкрай корисною. Вони могли б:

- уточнити критерії «публічного» поширення, особливо в контексті мережі Інтернет;
- деталізувати ознаки пропаганди та способи доказування умислу та мети;
- роз'яснити застосування винятків, передбачених Законом про декомунізацію, особливо щодо мистецьких та наукових цілей.

До зміни редакції ст.436-1 забезпечення єдності судової практики є завданням Верховного Суду. Через перегляд рішень нижчих інстанцій та формування правових позицій Верховний Суд може сприяти усуненню розбіжностей у застосуванні цієї статті. Активне залучення спеціалістів (істориків, культурологів, лінгвістів) для проведення експертиз у складних випадках може значно покращити якість доказування та обґрунтованість судових рішень.

Поряд з правовим регулюванням, важливо проводити широку просвітницьку роботу серед населення щодо історії тоталітарних режимів, їхніх злочинів та значення заборони відповідної символіки. Це сприятиме підвищенню правосвідомості та зменшенню кількості правопорушень.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 9-р/2019 від 16.07.2019 р. підтвердив конституційність Закону про декомунізацію, зазначивши, що «заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів відповідає національним інтересам України та її міжнародним зобов'язанням» (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України Про засудження комуністичного та націонал- соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2019.)

Це Рішення стало важливим орієнтиром для судової практики, усунувши сумніви щодо легітимності криміналізації.

Висновки. Запровадження статті 436-1 КК України є логічним та виваженим кроком у становленні України як демократичної, правової держави, яка засуджує злочинну сутність тоталітарних режимів. Історичний досвід України, що стала однією з головних жертв як нацистського, так і комуністичного тоталітаризму, зумовлює необхідність правового реагування на будь-які спроби їхнього відродження. Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 № 9-р/2019, яке підтвердило конституційність Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», заклало міцну правову основу для криміналізації відповідних діянь. Воно відповідає міжнародним стандартам та досвіду європейських країн, які також мають подібні законодавчі обмеження щодо тоталітарних ідеологій. Актуальність цієї норми значно зросла в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, яка використовує елементи радянської та навіть нацистської риторики для виправдання своїх злочинних дій, підкреслюючи роль статті 436-1 КК України у захисті національної безпеки та ідентичності. Незважаючи на банкетну деталізацію диспозиції ст.436-1 КК України, на практиці виникають певні складнощі, що вимагають подальшого вдосконалення правозастосовної практики. Так, розмежування «символіки» від «творчого/історичного контексту». Ключовою проблемою є чітке відмежування злочинної пропаганди від дозволеного використання символіки у наукових, освітніх чи мистецьких цілях, що вимагає ретельного аналізу контексту, мотиву та мети діянь, часто із залученням експертних висновків (лінгвістичних, історичних, культурологічних). Встановлення прямого умислу та специфічної мети прославлення/виправдання /підтримки режиму є найскладнішим аспектом доказування. Суди повинні ґрунтуватися на сукупності непрямих доказів, що підтверджують ці суб'єктивні ознаки.

Хоча єдність судової практики є загальним принципом, специфіка статті 436-1 КК України та її, відносно нетривалий період, застосування зумовлюють потребу в подальших роз'ясненнях Верховного Суду України. Вони могли б уніфікувати підходи до тлумачення термінів, доказування, відмежування та застосування винятків, що забезпечило б більш ефективне та справедливе правосуддя. Тим не менш, стаття 436-1 Кримінального кодексу України є необхідним та дієвим інструментом для захисту демократичних цінностей, національної безпеки, суверенітету та історичної пам'яті України від загроз, пов'язаних із відродженням тоталітарних ідеологій.

Бібліографічний список

Верховний Суд визнав законним покарання за репости зображень серпа та молота, 2025.
Поширення комуністичної символіки – злочин. *Судово-юридична газета*, 27 листопада. [онлайн] Доступно: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/347238-rasprostranenie-kommuni_sticheskoy-simvoliki-prestuplenie-verkhovnyy-sud-priznal-

- [zakonnym-nakazanie-za-reposty-izobrazheniy-serpa-i-molo](#)
- Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки №317-VIII, 2015. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
- Закон України Про медіа №2849-IX, 2022. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n514> [Дата звернення 16 березня 2026].
- Кримінальний кодекс України № 2341-III, 2001. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- Мармура, О.З., 2019. *Ознаки, що кваліфікують злочин*: монографія. Львів, с.156.
- Платформа прав людини* [онлайн] Доступно: <https://ppl.org.ua/monitoring/monitoring-sudovoi-vladi/monitoring-oficijnix-veb-sajtiv-sudiv><https://ppl.org.ua/sudovi-spravi>
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) *Закону України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки* № 9-р/2019, 2019. [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>
- Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022 *Рішення, внесені до ЄДРСР, за липень 2022 р. правове управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду*. Київ, с.21.
- Харитонova, О.І., 2023. *Актуальні проблеми кваліфікації злочинів проти громадської безпеки*: монографія. Одеса, с.145.
- BüntetőTörvénykönyvről évi C. Törvénya, 2012. [online] Available at:<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>.
- Kodeks karny Dziennik Ustaw. Dz.U., 2025. Art. 256. [Propagowanie nacjiizmu, komunizmu, faszyzmulubinnegoustroju totalitarnego] 383 t.j.*Aktobowiqzujacy. Wersjaod*: 2025. 26 marca. [online] Available at:<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-256>
- Section 86/86a (StGB)/ *Legal. Texts* §§ 86 and 86a StGB/. [online] Available at:<https://www.dg.de/en/section-86-86a-stgb/>

References

- BüntetőTörvénykönyvről évi C. Törvénya, 2012. [online] Available at:<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> (Accessed 11 March 2026).
- Kharytonova, O.I., 2023. *Aktualni problemy kvalifikatsii zlochiniv proty hromadskoi bezpeky* [Current problems of qualification of crimes against public safety]: monohrafiia. Odessa, p.145. (in Ukrainian).
- Kodeks karny Dziennik Ustaw. Dz.U., 2025. Art. 256. [Propagowanie nacjiizmu, komunizmu, faszyzmulubinnegoustroju totalitarnego] 383 t.j.*Aktobowiqzujacy. Wersjaod*: 2025. 26 marca. [online] Available at:<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-256>
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy № 2341-III [Criminal Code of Ukraine], 2001. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (in Ukrainian).
- Marmura, O.Z., 2019. *Oznaky, shcho kvalifikuiut zlochyn* [Signs qualifying a crime]: monohrafiia. Lviv, p.156. (in Ukrainian).
- Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu, 2022

Rishennia, vneseni do YeDRSR, za July 2022 r. pravove upravlinnia (III) departamentu analitychnoi ta pravovoi roboty aparatu Verkhovnoho Sudu [Decisions submitted to the Unified State Register of Legal Affairs for July 2022, Legal Department (III) of the Department of Analytical and Legal Work of the Supreme Court]. Kyiv, p.21. (in Ukrainian).

Platforma prav liudyny [Human Rights Platform] [online] Available at:<https://ppl.org.ua/monitoring/monitoring-sudovoi-vladi/monitoring-oficijnix-veb-sajtiv-sudiv>*https://ppl.org.ua/sudovi-spravi (in Ukrainian).*

Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky № 9-p/2019 [Law of Ukraine On the condemnation of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols], 2019. [online] Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text> *(in Ukrainian).*

Section 86/86a (StGB)/ Legal. Texts §§ 86 and 86a StGB/. [online] Available at:<https://www.dg.de/en/section-86-86a-stgb/>

Verkhovnyi Sud vyznav zakonnym pokarannia za reposty zobrazhen serpa ta molota, 2025. Poshyrennia komunistychnoi symvoliky-zlochyn [Spreading communist symbols is a crime]. Sudovo-yurydychna hazeta, 27 November. [online] Available at:<https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/347238-rasprostranenie-kommunisticheskoy-simvoliki-prestuplenie-verkhovnyy-sud-priznal-zakonnym-nakazanie-za-reposty-izobrazheniy-serpa-i-molo> *(in Ukrainian).*

Zakon Ukrainy Pro media №2849-IX [Law of Ukraine On Media], 2022. Verkhovna Rada Ukrainy [online] Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n514> *(in Ukrainian).*

Zakon Ukrainy Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky №317-VIII [Law of Ukraine On the condemnation of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols], 2015. Verkhovna Rada Ukrainy [online] Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> *(in Ukrainian).*

Popov A.A.,

Pikaluk S.S.,

Vyshkovska V.I.

PROBLEMOUS ISSUES OF QUALIFICATION UNDER ARTICLE 436-1 OF THE CRIMINAL CODE

The article examines the problematic issues of qualification of the objective and subjective sides of the criminal offense provided for by Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine (production, dissemination of communist, Nazi symbols and propaganda of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes). Having considered the historical grounds for this novella, the authors proceed to the analysis of the disposition of Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine using the doctrinal and judicial interpretation of the terms «propaganda», «propaganda of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes», «symbolism», «production», «production and/or dissemination».

The authors believe that the construction of the objective side of the offense used in this article is caused by excessive legislative economy and causes a significant increase in the

burden on the court. At the same time, judicial practice, including the practice of the Supreme Court of Ukraine, is ambiguous and contradictory, which leaves legal problems unresolved.

According to the authors, the exchange of experience with countries that have similar legislation: Germany, Poland, the Baltic countries, which could provide assistance in resolving problematic issues and improving law enforcement practice. The examples of relevant norms of foreign legislation given in the article indicate a different approach in legal technique with the displacement of complex points in qualification from judicial interpretation to definitions in the law.

The authors are convinced that with regard to the change in the wording of Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine, ensuring the unity of judicial practice is the task of the Supreme Court of Ukraine. By reviewing the decisions of lower instances and forming legal positions, the Supreme Court can contribute to the elimination of discrepancies in the application of this article.

Keywords: *totalitarian regime, state terror, communism, Nazism, banned materials, decommunization laws, propaganda, symbolism, creative/historical context.*

Статтю було подано / The article was submitted	29.03.2026
Статтю було прийнято / The article was accepted	21.04.2026